

УДК 323.2:327(477)

DOI DOI [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3\(63\)-19](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-3(63)-19)

Ганна МУЗИЧЕНКО

доктор політичних наук, професор кафедри політичних наук і права, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна, gannamuzychenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7890-9615

Ganna MUZYCHENKO

Doctor of Political Science, Professor at the Department of Political Sciences and Law, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, 26, Staroportofrankivska St, Odesa, Ukraine, gannamuzychenko@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7890-9615

СПІВПРАЦЯ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК УМОВА ПОДАЛЬШОГО ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

COOPERATION BETWEEN THE GOVERNMENT AND CIVIL SOCIETY AS A CONDITION FOR FURTHER DEMOCRATIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Доведено, що процес удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування громадянського суспільства, інституалізація державної політики у цьому напрямку, концептуалізація зазначеного процесу відбуваються на основі позитивного світового досвіду співпраці органів державної влади з інститутами громадянського суспільства.

Наголошується, що співпраці органів державної влади з інститутами громадянського суспільства в сучасній Україні сприяла інституалізація державної політики щодо громадських ініціатив, зокрема, ухвалення Закону України «Про громадські об'єднання» (2012), затвердження відповідної стратегії та планів з її впровадження. Надзвичайно важливу роль у ньому відіграє застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій через те, що з їх безпосереднім використанням відбуваються всі етапи законотворчого процесу: актуалізація та усвідомлення необхідності певного нормативно-правового акту, розробка його проекту, обговорення, коригування, прийняття, оприлюднення та поширення.

Розвиток громадянського суспільства в Україні активізувався після 2014 року, що пов'язується з розвитком волонтерських рухів після Революції Гідності та військовими подіями на сході України. Саме в цей час громадські організації отримали довіру від суспільства та довели свою ефективність. Пандемія COVID-19 та триваюча російсько-українська війна актуалізували співпрацю між органами влади та громадянського суспільства, а також розвиток інститутів громадянського суспільства як найбільш впливових та чутливих до потреб громадян інституцій. Пандемія актуалізувала і необхідність застосування інформаційно-комунікаційних технологій в процесі ухвалення політичних рішень та політичної комунікації між основними політичними авторитетами сучасних держав.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в сучасній Україні, незважаючи на їх потребу та популярність серед населення, перебуває в стані свого становлення. Їх подальший розвиток та застосування в процесі політичної комунікації сприятиме розвитку електронної демократії та демократичного розвитку всієї держави, що в процесі євроінтеграційних прагнень України є одним із першочергових завдань держави.

Ключові слова: держава, демократія, політична комунікація, громадянське суспільство, електронна демократія, інформаційно-комунікаційні технології

It is proven that the process of improving the regulatory and legal support for the functioning of civil society, the institutionalization of state policy in this direction, and the conceptualization of the specified process take place on the basis of the positive global experience of cooperation between state authorities and institutions of civil society.

It is emphasized that the cooperation of state authorities with civil society institutions in modern Ukraine was facilitated by the institutionalization of state policy regarding public initiatives, in particular, the adoption of the Law of Ukraine "On Public Associations" (2012), approval of the corresponding strategy and plans for its implementation. The application of modern information and communication technologies plays an extremely important role in it, due to the fact that all stages of the law-making process take place with their direct use: actualization and awareness of the need for a certain normative legal act, development of its project, discussion, adjustment, adoption, publication and dissemination.

The development of civil society in Ukraine intensified after 2014, which is associated with the development of volunteer movements after the Revolution of Dignity and military events in the east of Ukraine. It was at this time

that public organizations gained trust from society and proved their effectiveness. The COVID-19 pandemic and the ongoing Russian-Ukrainian war have actualized cooperation between authorities and civil society, as well as the development of civil society institutions as the most influential and sensitive institutions to the needs of citizens. The pandemic has actualized the need to use information and communication technologies (ICT) in the process of making political decisions and political communication between the main political actors of modern states.

The development of information and communication technologies in modern Ukraine, despite their need and popularity among the population, is in its infancy. Their further development and application in the process of political communication will contribute to the development of electronic democracy and the democratic development of the entire state, which is one of the primary tasks of the state in the process of Ukraine's European integration aspirations.

Keywords: state, democracy, political communication, civil society, e-democracy, information and communication technologies.

Постановка проблеми. Актуальність наукового аналізу сутності та наслідків впливу поширення сучасних інформаційно-комунікативних технологій на характер та основні тенденції розвитку сучасних держав та громадянського суспільства диктується як необхідністю стимулювання та прогнозування процесів формування інформаційного суспільства, так і інтенсифікацією досліджень проблем громадської самоорганізації, партисипативної демократії, зокрема, у контексті інституалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства, демократичного розвитку та євроінтеграційних прагнень України.

Аналіз досліджень і публікацій. При дослідженні обраного напрямку було проаналізовано значний масив наукової літератури, присвяченої різним питанням становлення демократії, розбудови громадянського суспільства та особливостей впливу інформаційно-комунікативних технологій на їх розвиток. З-поміж них слід відзначити праці таких авторів як В. Андрущенко, В. Барков, В. Бех, В. Горбатенко, Г. Зеленько, М. Калініченко, А. Колодій, О. Корнієвський, І. Кресіна, М. Лациба, М. Михальченко, Я. Пасько, М. Розумний, Н. Ротар, М. Рябчук, М. Степико, Г. Щедрова та ін.

Особливо слід зазначити ґрунтовні аналітичні розробки Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАНУ, а також неурядових аналітичних центрів, таких як Центр О. Разумкова, Український незалежний центр політичних досліджень тощо.

Мета даної статті полягає в здійсненні креативного осмислення світового досвіду співпраці органів влади з інститутами громадянського суспільства в просуванні інструментів електронної демократії як умови подальшого демократичного розвитку України.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення України незалежною й суверенною державою, розподіл і формування політичної влади відбувається відповідно

до демократичного режиму, який характеризується наступними ознаками: народний суверенітет, політичний плюралізм, консенсуальний тип політичної культури, правові гарантії політичних, громадянських і культурних свобод. Чинить демократія свій вплив і на економічну систему, що відображається в намаганні більшості демократичних держав побудувати соціальну модель держави.

Трансформація суспільного устрою нашої держави у 1990-ті рр. поставила на порядок денний завдання вибору моделі державної політики і формування якісно нових соціальних інститутів. Однак до цього часу політика в Україні фактично будується за принципом «відповідного реагування», ситуативного розподілу фінансових і організаційних ресурсів, які передбачають «зняття» найбільш гострих соціальних проблем, які можуть стати причинами соціальних невдоволь, які спостерігаються в більшості країн світу, а отже, можуть перетворитися на реальну загрозу політичній стабільності та всьому ходу демократизації українського суспільства.

Впливовою детермінантою поширення процесу співпраці органів державної влади з інститутами громадянського суспільства в сучасній Україні стала інституалізація державної політики щодо громадських ініціатив, зокрема, затвердження відповідної стратегії та планів з її креативного осмислення та впровадження. Надзвичайно важливу роль у ньому відіграє застосування сучасних інформаційно-комунікативних технологій через те, що з їх безпосереднім використанням відбуваються всі етапи законотворчого процесу: актуалізація та усвідомлення необхідності певного нормативно-правового акту, розробка його проекту, обговорення, коригування, прийняття, оприлюднення та поширення.

У символічно демократичному світі основна взаємодія між громадянином і владою здійснюється в обмеженому та офіційно врегульованому просторі виборчої кабінки, де перші користуються своєю владою протягом кількох секунд. Проте відразу після цього влада, легітимізована виборами, почи-

нає діяти через посередників і залишає громадян тільки спостерігачами. Громадяни, що відокремлюються від процесу вироблення політики і лише зрідка голосують за лідерів, мають такий слабкий зв'язок з демократією, що сам політичний процес стає здебільшого адміністративно-управлінським [1, с. 7].

Професор Оксфордського університету Стівен Коулмен зауважує: «Розмитість демократичного простору збігається з атрофією громадянської культури. Сьогодні більше людей, ніж будь-коли, можуть голосувати, але найменше, ніж будь-коли за всю історію цього універсального права, ним користуються. Віра людей у парламенти та інші інститути представницької демократії знижується. Засоби масової інформації намагаються донести сюжети та образи демократичного представництва до людей, але факти свідчать, що більшість громадян замість того, щоб дивитися по телевізору про політику, надають перевагу чомусь іншому або взагалі нічому» [Цит. по: 1, с. 7–8].

На початку XXI ст. склалися сприятливі умови для синергетичного поєднання цифрового та демократичного сценаріїв суспільного розвитку. Демократія до цього періоду була продуктом свого часу, коли ефективно представництво було обмежене відокремленістю у часі та просторі. У наш час ці бар'єри долаються завдяки комунікаційним технологіям, які є асинхронними та глобальними, тому демократія може розвиватися лише за умови, якщо демократичні інституції стануть більш сприйнятливими, доступними, підзвітними та укоріненими в інформаційному просторі. Йдеться про е-демократію не як про інформатизацію адміністративних процедур, а як про силу, здатну оживити та оновити демократичний політичний процес, як про єдиний спосіб створення простору довіри та політичної взаємодії.

В епоху адміністративної модернізації інструменти е-демократії повинні бути органічно вбудовані в структуру та культуру урядування. Уряд та народні обранці повинні визнати, що демократична інтерактивність передбачає двосторонній потік енергії. Без цього громадськість вважатиме е-демократичні ініціативи фальшивкою та намагатиметься заснувати свої власні контр-урядові комунікації.

У цьому аспекті подальший демократичний розвиток держави не можливий лише зусиллями органів влади. Останнім дуже необхідним виявляється діалог з інституціями громадянського суспільства, яким населення довіряє більше, ніж органам влади в провідних країнах світу та Європи зокрема.

Розвиток громадянського суспільства в Україні вже пройшов певні етапи свого становлення та врегулювання на рівні нормативно-правових документів. У Законі України «Про громадські об'єднання» від 22 червня 2012 р. № 5026-VI імплементовані європейські стандарти щодо основних правових засад діяльності неурядових організацій. Це підтверджується, серед іншого, майже виключно позитивною оцінкою як значення закону загалом, так і окремих його норм, даною у вітчизняному та зарубіжному фаховому середовищі. Так, зокрема, українські дослідники наголошують на тому, що «...новий Закон України «Про громадські об'єднання» відповідає європейським принципам, вмістивши низку прогресивних та демократичних положень...» [2, с. 103] та «...його норми суттєво поліпшують умови для здійснення конституційного права на свободу об'єднання і значно розширюють можливості інститутів громадянського суспільства у порівнянні з попереднім базовим законом» [3, с. 202]. На думку незалежних громадських експертів, новий Закон «дещо змінив принципи взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надав останнім більше можливостей для діяльності, запровадив нові стандарти утворення громадських об'єднань і скасував недемократичні обмеження» [4, с. 7]. Навіть громадські експерти, налаштовані до влади більш критично, висловлювалися про нього, хоча й з обережним, але все-таки оптимізмом: «...ухвалено нове законодавство, яке має суттєво спростити можливості діяльності й реєстрації громадських організацій, проте остаточні висновки можна буде зробити тільки після початку безпосередньої роботи цього закону» [5, с. 236–237].

Така висока оцінка нового базового Закону України «Про громадські об'єднання» пояснюється тим, що у ньому було знято низку необґрунтованих обмежень, властивих попередньому закону, та значно розширено права і можливості громадських об'єднань відповідно до сучасних європейських стандартів. Найважливішими серед новацій Закону є наступні. Знято обмеження щодо захисту громадськими організаціями інтересів виключно своїх членів. Це дозволяє їм ефективніше здійснювати екологічну, просвітню діяльність, надання правової допомоги та інші суспільно-корисні види діяльності. Зняті територіальні обмеження, що були наслідком дискримінаційного поділу організацій на міжнародні, всеукраїнські й місцеві – Законом передбачено надання громадським організаціям права діяти на всій території

Україні. Здійснено спрощення державної реєстрації громадських об'єднань. Реєстрація громадських об'єднань тепер здійснюється безкоштовно, а плата стягується лише за внесення змін до статуту, видачу дублікату оригіналу свідоцтва про реєстрацію або статуту громадського об'єднання. Приведення положень з контролю за діяльністю громадських об'єднань до європейських стандартів; спрощення ведення громадською організацією господарської діяльності для реалізації своїх статутних завдань. Обмежено підстави відмови в реєстрації громадських об'єднань та скорочений термін їх реєстрації до семи робочих днів. Встановлюється, що громадські організації та громадські спілки можуть здійснювати діяльність як юридичні особи приватного права, так і без статусу юридичної особи. Відповідно до Закону, громадські об'єднання зі статусом юридичної особи можуть здійснювати підприємницьку діяльність не тільки через створені ними підприємства і товариства, а й безпосередньо, якщо така діяльність відповідає меті громадського об'єднання та сприяє її досягненню.

Не призводить до визнання широкими колами українського суспільства важливості суспільної ролі громадських об'єднань, особливо, як виразника їх суспільно-політичних інтересів відсутність у самих об'єднань чіткого усвідомлення своєї місії як контролера влади, та особливостей реалізації вказаної місії на кожному конкретному етапі історичного розвитку. Тому, цілком можна погодитися з узагальненням з цього приводу польського дослідника П. Казьмеркевича, який зазначає, що «...український третій сектор змагався зі своєрідною кризою ідентичності. Якщо в період, що передував Помаранчевій революції, місія організацій була в міру ясною, зосереджуючись на захисті громадянських свобод і демократичних стандартів, то прихід до влади колишньої опозиції призвів до того, що для багатьох із них було вже незрозуміло, на чому вони повинні зосередитися. Це було наслідком частково загальної суспільної демобілізації, а частково – зміни стратегії багатьох міжнародних агентств допомоги, які вирішили, що Україна переступила поріг консолідації політичної системи. На жаль, брак відповідної реакції з боку неурядових організацій занадто часто сприймався громадською думкою як симптом віддалення третього сектора від проблем, які суспільство вважало важливими» [6, с. 217].

До того ж, як зазначає український громадський експерт, «намагання в післяреволюційні роки вирішувати більшість питань

шляхом громадських акцій спричинило дискредитацію громадської активності через її імітацію. Повсюдно створювалися псевдогромадські ініціативи, які згодом швидко політизувалися. Як правило, їхньою метою був або політичний заробіток, або робота на інтереси конкретної бізнесово-політичної групи. Про реальне представництво інтересів громади не йшлося» [6, с. 222–223].

Потенціал «третього сектору», посилений сучасними інформаційно-комунікативними технологіями на вказаному напрямі, по суті, далеко не вичерпаний і лише почав розкриватися повною мірою. Пандемія COVID-19 цьому теж посприяла, оскільки дистанційні форми участі в політичних процесах та в житті громадянського суспільства стали майже єдиним дієвим способом політичної комунікації. Треба зазначити, що пандемія дала значний поштовх і розвитку громадянського суспільства загалом, оскільки влада не справлялася з усіма своїми функціями і завданнями, тому суспільство вимушено було гуртуватися в самоорганізовуватися. Саме пандемія і дала поштовх для встановлення діалогу між владою та громадянським суспільством для злагодженої роботи на шляху подолання наслідків пандемії, вакцинації тощо.

Проте розвиток самих ІКР в Україні має низку проблем, що можуть завадити ефективному процесу розвитку е-демократії та демократичного поступу України загалом. Як зазначає Н. Савран, «ринок ІКТ в Україні має ілюзію активного зростання та знаходиться на початковому етапі свого становлення. Це підтверджується певними здобутками: розширенням телекомунікаційної інфраструктури ринку, появою нових бізнес-моделей ефективного використання ресурсів та інформації, скороченням операційних витрат, структурною зміною ринку праці, збільшенням можливостей для встановлення продуктивної взаємодії зі споживачами та міжнародними партнерами. Однак складно не помітити, що у своїй більшості ці здобутки є ситуативними та, здебільшого, тактичними. Причини, що стримують розвиток ринку ІКТ пов'язані з наступним: відсутністю важелів та інструментів координації суб'єктів ринку з боку держави; недостатнім рівнем державної підтримки виробництва засобів інформатизації, програмних засобів; відсутністю механізмів налагодження партнерських відносин на внутрішньому ринку ІКТ з урахуванням механізму комерціалізації інновацій: наука-освіта-бізнес-державна тощо» [7, с. 217].

Сьогодні політики та урядовці усвідомлюють, що безпосередній зв'язок з громадя-

нами покращує процеси вироблення політики та законотворення завдяки використанню колективного суспільного досвіду, знань і вмінь. Це сприяє формуванню нового типу стосунків між політиками та громадянами, стосунків, коли політики слухають, вчаться та діляться своїми ідеями, використовують і узагальнюють почуте, та в результаті отримують винагороду – посилення громадської довіри до демократичних інститутів і легітимності влади. Розробка та реалізація органами державної влади та особливо органами місцевого самоврядування політики е-демократії має сенс лише за умови, коли ці органи передбачатимуть, що така політика потребує використання Інтернету та інших цифрових технологій з метою розвитку та посилення демократичної практики. Якщо ж е-демократія буде лише символічною політикою, що розробляється владою з метою доведення своєї прихильності до інформаційних технологій та надання громадськості можливості просто щось сказати з політично неважливих питань, то така політика тільки дискредитуватиме демократію та можливості інформаційних технологій.

Попри усі складнощі, ІКТ в Україні стають дієвим інструментом залучення громадян до прийняття рішень органами державної влади всіх рівнів і органами місцевого самоврядування. У той же час, «як свідчить досвід країн, в яких е-демократія здобула міцні позиції і розвивається, нашому суспільству треба подолати чимало перепон на шляху утвердження цієї перспективної форми взаємодії громадян між собою, із владою та бізнесом. Досвід цих

країн свідчить¹⁴, що кількість надання інформації засобами ІКТ є важливою передумовою залучення, але не означає якість. Необхідні активне сприяння та компетентне посередництво, це визначальні фактори ефективних електронних комунікацій. На шляху до ширшого електронного залучення громадян до вироблення політики стоять організаційні, а не технологічні чинники» [1, с. 13].

Висновки. Україні останнім часом досить активно відбувається процес удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування громадянського суспільства, ринку інформаційно-комунікаційних технологій та моделей співпраці між державною та громадянським суспільством, що свідчить про перспективність діалогу між ними задля розвитку електронної демократії та поглиблення в такий спосіб демократичного розвитку держави загалом.

Розвитку електронної демократії сприяли й негативні події, зокрема пандемія та російсько-українська війна, які дали поштовх розвиткові громадянського суспільства, його співпраці із владою, а також актуалізували розвиток інформаційно-комунікаційних технологій.

Подальший демократичний поступ України на шляху до євроінтеграції буде залежати від багатьох чинників, серед яких розвиток інструментів електронної демократії займає досить вагоме місце. Для її просування, а також для інших напрямів державної політики необхідним буде налагодження спільної роботи усіх інституцій, у першу чергу, влади та громадянського суспільства.

Література:

1. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. Частина 3 : Електронна демократія: основи та стратегії реалізації. Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. 84 с.
2. Згурська В. Закон України «Про громадські об'єднання»: наближення до європейських стандартів. *Сучасна українська політика*. Вип. 26. Київ : Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2018. С. 98 – 103.
3. Опалько Ю. В. Новий Закон України «Про громадські об'єднання» як інструмент державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства. *Сучасна українська політика*. 2013. С. 195–203.
4. Лациба М. В., Шимчук М. В. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання». Київ : Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013. 66 с.
5. Тищенко Ю., Бакальчук В. Взаємини НУО й влади: між ідентичністю, культурою та політикою. Рапорт про стан культури і НУО в Україні. Люблін : Вид-во «Episteme», 2012. С. 231–243.
6. Казьмеркевич П. Стан українського громадянського суспільства – спроба діагнозу. Рапорт про стан культури і НУО в Україні. Люблін : Вид-во «Episteme», 2012. С. 210–220.
7. Савран Н. Ринок інформаційно-комунікаційних технологій в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Економічний простір*, 2020. № 156. С. 213–220. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/156-39>
8. Музиченко Г. В. Трансформаційні процеси в Україні: роль громадянського суспільства. *Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Методологія та технологія сучасного філософського пізнання»*, м. Одеса, 29-30 травня 2014 року. Одеса : ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2014. С. 27–28.

References:

1. *Elektronne uriaduvannia ta elektronna demokratii* [Electronic governance and electronic democracy] (2017). Part 3 : Elektronna demokratii: osnovy ta stratehii realizatsii. Kyiv : FOP Moskalenko O. M. [in Ukrainian].
2. Zghurska V. (2018). Zakon Ukrainy «Pro hromadski obiednannia»: nablyzhennia do yevropeiskykh standartiv [The Law of Ukraine "On Public Associations": approximation to European standards]. *Suchasna ukrainska polityka – Modern Ukrainian politics*, 26, 98–103 [in Ukrainian].

3. Opalko Yu. V. (2013). Novyi Zakon Ukrainy «Pro hromadski obiednannia» yak instrument derzhavnoi polityky sprianniia rozvytku hromadianskoho suspilstva [The new Law of Ukraine "On Public Associations" as an instrument of state policy to promote the development of civil society]. *Suchasna ukrainska polityka – Modern Ukrainian politics*, 195–203 [in Ukrainian].
4. Latsyba M. V., Shymchuk M. V. (2013). *Yak rozumity novyi zakon «Pro hromadski obiednannia» [How to understand the new law "On Public Associations"]*. Kyiv: Ukr. nezalezhn. tsentr polit. doslidzh. [in Ukrainian].
5. Tyshchenko Yu., Bakalchuk V. (2012). *Vzaiemyny NUO y vlady: mizh identychnistiu, kulturoiu ta politykoiu [Relations between NGOs and the government: between identity, culture and politics]*. Raport pro stan kultury i NUO v Ukraini. Liublin : Vyd-vo «Episteme», (pp. 231–243) [in Ukrainian].
6. Kazmerkevych P. (2012). *Stan ukrainskoho hromadianskoho suspilstva – sproba diahnozu [The state of Ukrainian civil society – an attempt at diagnosis]*. Raport pro stan kultury i NUO v Ukraini. Liublin : Vyd-vo «Episteme», (pp. 210–220) [in Ukrainian].
7. Savran N. (2020) Rynok informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [The market of information and communication technologies in Ukraine: state, problems and development prospects]. *Ekonomichnyi prostir – The Economic space*, 156, 213–220 [in Ukrainian].
8. Muzychenko G. V. (2014). Transformatsiini protsesy v Ukraini: rol hromadianskoho suspilstva [Transformational processes in Ukraine: the role of civil society]. Proceedings from MIIM'14: *II Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Metodolohiia ta tekhnolohiia suchasnoho filosofskoho piznannia» – II International Scientific Conference «Methodology and Technology of Modern Philosophical Knowledge»* (pp. 27–28). Odesa : PNPUI imeni K. D. Ushynskoho [in Ukrainian].